

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: студентка 2 курсу 261 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Ткаченко Ганна Андріївна

Керівник: к.пед.н., доцент Сугейко Л.Г.

Рецензентка: вчитель- методист вищої
категорії гімназії № 3 Херсонської міської
ради Ковальчук А.М.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Лінгводидактичні засади формування текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова.....	6
1.1. Сутність основних дефініцій дослідження.....	6
1.2. Психологічні та психолінгвістичні аспекти формування текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти.....	9
1.3. Лінгвістичні основи формування текстотворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення дієслова.....	12
РОЗДІЛ 2. Дослідно-експериментальна перевірка результативності методики формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова.....	16
2.1. Сучасний стан сформованості текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова.....	16
2.2. Реалізація методики формування текстотворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення дієслова.....	28
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	34
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ.....	45
Додаток А. Анкета для вчителів початкових класів	45
Додаток Б. Контрольні тести щодо перевірки сформованості текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова	46
Додаток В. Приклади розроблених вправ та завдань щодо формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.....	51
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	55

ВСТУП

Розвиток мовлення здобувачів початкової освіти набув статусу провідного принципу навчання української мови в Новій українській школі. Особливо актуальними стають проблеми формування мовленнєвої особистості, створення освітнього простору, який дає можливість саморозвиватися. На це орієнтують державні документи, зокрема: Закони України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, а також Загальноєвропейські рекомендації мовної освіти.

Проблема формування текстотворчих умінь молодших школярів пов'язується з оволодінням лексико-граматичною структурою мовлення, умінням користуватися багатством української мови, мовними засобами у різних мовленнєвих ситуаціях, доцільно, правильно й виразно висловлювати свої думки під час спілкування. Проблема текстотворення викликає інтерес у науковців, що свідчить про її актуальність та важливість.

У психолінгвістичній літературі розуміння тексту досліджували Н. Валгіна, М.Жинкін, І.Гальперін, О. Леонтьєв, І. Зимня, І. Синиця та ін.; з лінгвістичної точки зору – Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Ш. Баллі, А.Загнітко, О. Москальська, І. Кочан, Л. Мацько, О. Селіванова та ін. Проблему текстотворення з погляду мовленнєвого розвитку дитини розглядали В. Бадер, Н. Бібік, З.Бакум, Л. Варзацька, О. Глазова, М.Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Дубовик, С. Караман, К.Климова, Т. Ладиженська, М. Львов, В. Собко, Н. Скрипченко, М.Пентилюк, С. Соловейчик, І. Хом'як, С. Яворська та ін. У працях описано формування писемного та усного мовлення, монологічного та діалогічного висловлювань, методи і прийоми роботи над текстом у мовно-літературній освітній галузі в початковій школі.

Проблема формування в учнів текстотворчих умінь саме у процесі навчання дієслова у зв'язку з усіма видами мовленнєвої діяльності залишалася недостатньо дослідженою, а, відповідно, учителі початкових

класів не звертали на це особливої уваги. З погляду цього означена проблема розв'язувалася в школі повільно, тому учні зазнавали труднощів у використанні дієслівних форм в усному й писемному мовленні, не звертали уваги на дієслово в якості експресивного засобу побудови тексту, на метафоричне значення його.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами та темами. Дослідження виконано у відповідності з науковою темою кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти».

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробленні різних видів вправ та завдань, що спрямовані на формування текстотворчих умінь у здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова.

У ході дослідження виділено такі **завдання**:

1. Розкрити сутність базових понять дослідження.
2. Проаналізувати психологічні чинники формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова.
3. Проаналізувати чинні підручники з української мови у контексті досліджуваної проблеми.
4. Розробити різні види вправ та завдання для формування у молодших школярів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова, а також експериментально перевірити їх результативність.

Об'єкт дослідження – формування в здобувачів початкової освіти текстотворчих умінь під час навчання української мови.

Предмет дослідження – види вправ, що сприяють формуванню текстотворчих умінь учнів на уроках української мови під час вивчення дієслова.

Для розв'язання завдань використано такі методи дослідження: теоретичні: аналіз психолінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної

літератури; синтез і узагальнення наукових положень з проблеми для розроблення видів вправ та завдань; емпіричні: опитування вчителів початкової школи; педагогічний експеримент; статистичні: аналіз експериментальних даних, порівняльна характеристика результатів експерименту.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні лінгводидактичних засад формування текстотворчих умінь у здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова; в характеристиці психологічних чинників формування текстотворчих умінь учнів початкових класів; в аналізі змісту чинних підручників з української мови у контексті досліджуваної проблеми; у розробленні різних видів вправ із використанням дієслівних форм.

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, у практиці роботи вчителів початкової школи.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на кафедрі теорії та методики дошкільної та початкової освіти. Матеріали дослідження висвітлені у статті, яка опублікована в зарубіжному електронному збірнику (м. Мадрид 17-19 жовтня 2021 року).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

1.1 Сутність основних дефініцій дослідження

Розвиток освіти в Україні спрямований на формування умінь в здобувачів початкової освіти комунікувати рідною мовою для культурного, духовного, а також національного самовиявлення, доречно застосовувати її в особистому і суспільному житті, виховувати стійку мотивацію до вдосконалення усного й писемного мовлення, сприяти індивідуальному розвитку учнів за допомогою розвитку комунікативних умінь, а саме писемного та усного текстотворення, формувати вміння працювати з текстами різних типів і стилів мовлення, удосконалювати навички спілкування. Оволодіння українською мовою учнями початкової школи позначається у розвитку комунікативної компетентності, одним із елементів котрої є формування текстотворчих умінь у дітей молодшого шкільного віку [18,с. 124-125].

Зміст поняття «текстотворення» ми розглядаємо в роботі як процес взаємодії етапів мовлення: орієнтування в умовах спілкування, планування і формування думки, добір комунікативно мовних засобів для її вираження. Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що мовленнєві вміння учнів формуються шляхом сприймання тексту та послідовного його творення. Термін «мовленнєві вміння» ми характеризуємо в роботі як вміння аналізувати тексти різної жанрово-стильової приналежності, звертаємо увагу на функції мовних одиниць у текстах.

О.Компаній зазначає, що «на уроці української мови текст є джерелом інформації, продуктом діяльності, засобом діяльності і об'єктом діяльності» [19,с.85]. Науковець досліджує текстотворчу діяльність молодших школярів як «організовану вчителем чи самоорганізовану

планомірну роботу, спрямовану на продукування текстів різних типів, стилів і жанрів. Ефективність її залежить від сформованості відповідних умінь і навичок учнів початкових класів» [19, с.88]. Поняття «текстова діяльність» вперше виділила Т. Дрідзе як «самостійний категоріальний статус української мови» [3, с. 87].

У навчанні української мови комунікацію потрібно розглядати як текстову діяльність [32, 34], котру потрібно опанувати дітьми. Обізнаність у завданнях та вправах і обставинах комунікації – перший етап текстотворення. Інакше він призводить до виникнення труднощів у мовця. Щоб передати думки послідовно про якийсь предмет, треба виділити характерні ознаки його; виокремити головні, і другорядні; передати ознаки предмета за допомогою мовних засобів. Процес текстотворення здобувачами початкової освіти має бути виразним, чітким, щоб співрозмовник отримав уявлення про предмет розмови. Тобто, під час текстотворення виникає необхідність про чітку уяву послідовності думок адресата.

Другий етап текстотворення – це планування. Школяр обмірковує план розкриття задуму, формулює основну тему повідомлення, обмірковує висновки й кінцівку. Цей план змінюється у процесі творчості, безперервно уточнюється. Передача ідеї за допомогою мовних засобів та підвищення рівня мовлення – подальші етапи текстотворення – третій і четвертий. За дослідженням Плуґіної А.К., «аналіз власного тексту, є рушійною силою текстотворення. Без уміння вилучати неточні слова та синтаксичні моделі, а також добирати влучні для висловлення думки – неможливо досягнути зрушення у мовленнєвому розвитку» [27, с. 6].

Аналіз досліджень дало нам можливість виділити чотири групи досліджуваних умінь: інформаційно-змістові, структурних, граматико-стилістичні та рефлексійних. Зазначені групи умінь відповідають базовим етапам творення тексту (орієнтування, планування, реалізація і контроль). Так, наприклад, група інформаційно-змістових умінь забезпечує

оволодіння змістом тексту і вміщує вміння орієнтування у процесі комунікації, усвідомлювати основну ідею та мету висловлювань та підбирати для нього потрібний освітній матеріал, необхідний для розкриття задуму. Групування зібраного матеріалу, формування думки в окремі мікротеми тексту, послідовне розташування логічно завершених частин; змістовий зв'язок між частинами тексту; виділення ключових слів за допомогою граматичних та інтонаційних засобів відносимо до структурно-композиційних умінь. Відбір лексичних, інтонаційних, а також граматичних засобів для вираження думки відповідно до граматико-стилістичних умінь. Важливою у формуванні текстотворчих умінь під час вивчення дієслова є поведінково-рефлексійна діяльність учнів, яка полягає у врахуванні автором зворотного зв'язку, оцінок тих, хто слухає і допомагає йому реалізувати власний задум.

В основу навчання учнів початкової ланки освіти покладено компетентнісний підхід, який покликаний формувати та розвивати особистість учня, яка повинна володіти усіма видами мовленнєвої діяльності, будувати висловлювання, логічно і послідовно викладати свої думки. Головним засобом навчання є текст – найвищий рівень мовної системи, результат мовленнєвої діяльності, на якому можна будувати вивчення всіх мовних одиниць української мови. У формуванні текстотворчих умінь учнів важливим чинником виступає збагачення, і активізація словникового запасу й підвищення граматичної структури мовлення дітей за допомогою опанування мовних засобів української мови. Структурно-семантична робота над текстом відіграє важливу роль у формуванні текстотворчих умінь. Вона включає такі види роботи як добір до тексту заголовка, аналіз структури тексту, увага до засобів зв'язку між фразами тексту, багатство лексичного складу мови тощо.

На думку науковців, про що стверджують їх дослідження, дієслово є однією з найчастіше вживаних частин мови, якою користуються учні. Саме дієслова учні використовують у повсякденному житті, щоб висловити свої

думки. Більшість методичних наукових досліджень в українській лінгводидактиці присвячено використанню у мовленні іменників та прикметників, але дієслово за переконанням Т.Ладиженська «рух і його вираз – є основою мови. Знайти правильне дієслово для фрази – це значить дати рух існуванню речення» [22, с. 21].

На важливе значення та виражальні можливості дієслова у текстах звертало увагу багато психологів, лінгвістів, лінгводидактів та методистів: М. Вашуленко, А. Богуш, Л. Виготський, Б. Кулик, О. Леонт'єв, Т.Лосева, М.Пентиліук, І.Синиця, О. Хорошковська, Н. Чепелюк. Вони стверджують, що саме ця частина мови надає будь-якому тексту «образності, животворить окремі слова» [31; 37]. Дієслово надає тексту експресивного забарвлення, підсилює стилістичні прийоми образного мовлення, є синтаксичним зв'язком тексту у різних стилях мовлення. Н.Чепелюк зазначає «дієслова виступають яскравим засобом образної конкретизації мови. Описова характеристика поступовості у передачі події, дій, рухів, станів, думок та почуттів естетично зумовлена послідовністю дієслів у тексті» [38, с. 148].

Таким чином, розкриття сутності базових дефініцій нашого дослідження «мовленнєві вміння», «текст», «текстотворчі вміння», «текстотворення» сприяють коректному оперуванню за значеними термінами у нашій роботі. Проведений аналіз є основою для означення теоретико-методичних аспектів формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти, розробленні завдання та вправи, метою яких є формування текстотворчих умінь за допомогою використання дієслівних форм.

1.2 Психологічні та психолінгвістичні аспекти формування текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти

Нова українська школа орієнтує вчителів на формування всебічно розвиненої особистості, яка здатна критично мислити, вчитися протягом

усього життя вміти спілкуватися в соціумі, володіти мовленнєвими вміннями та навичками [27, с. 6]. Для нашого дослідження важливими є психолінгвістичні чинники, які беруть участь у творенні усних і писемних текстів.

Опрацювання наукової літератури (Д. Ельконін, С.Рубінштейн, Л.Виготський, І.Зимня) з психології дало можливість визначити основні ознаки усної й писемної форми мови, що виконують комунікативну функцію. Ці форми зовнішнього мовлення в роботах науковців проаналізовано як «специфічні утворення», «вищі психічні функції», які мають відмінні особливості та властиві кожній окремо ознаки: усне мовлення мотивоване ситуацією, розраховане на читача або слухача, для нього характерні невербальні засоби спілкування тощо; писемне мовлення заздалегідь підготовлене, сприймається зором, здебільшого монологічне. На відміну від усного мовлення, у писемне можна вносити корективи задля досягнення точності, логічності, правильності мовлення. Усне мовлення задовольняє потреби людей в основному під час спілкування в повсякденному житті; писемна форма мовлення використовується у різних стилях мовлення, сприяє передачі висловлювань та ідей на відстані й у часі; усне мовлення характеризується вмотивованістю ситуації комунікації; усне мовлення може відбуватися як в офіційних, так і неофіційних обставинах; писемне – в офіційних умовах (окрім художнього стилю); під час усного мовлення обов'язково має бути адресат і адресант, тому наявний зворотній зв'язок, а під час писемного – немає; у процесі усного мовлення використовуються екстралінгвістичні засоби.

Усна і писемна форми виконують комунікативну функцію і задовольняють потреби суспільства передавати думки, почуття, інформацію тощо. Обидві форми – різновиди зовнішнього мовлення розглянуті в роботі як вищі психічні функції, які різняться між собою. Сприймання чужих текстів передбачає засвоєння учнями мовних засобів та

правильне їх використання, а створення текстів учить школярів користуватися цими засобами у мовленнєвій діяльності.

Процес творення мовлення є складним за своєю структурою: він включає певні етапи, реалізація яких пов'язана з психологічними механізмами. Психолого-педагогічною основою розкриття змісту усного та писемного текстотворення є творчість, адже «період навчання здобувачів початкової освіти є найбільш сприятливим для формування умінь логічного та послідовного висловлення думок та ідей у варіативних життєвих ситуаціях», із власним досвідом [35, с.327].

Творення писемного тексту під час вивчення дієслова потребує врахування властивих йому морфологічних категорій, як: час, вид, спосіб, стан, перехідність/неперехідність, особа. Труднощі у вивченні цієї частини мови, на думку К. Городенської, А. Загнітко, М. Плющ, І.Вихованця, В. Русанівського та інших, не тільки у синтаксичній функції у реченні, дієслово, на думку О. Земскової, є «варіантом не простої діяльності зовнішньо-лінгвістичних та внутрішньо-лінгвістичних аспектів, саме тому під час аналізу дієслова важливим є «факт залежності його до синтаксису та номінації»» [13, с. 11].

Однією з важливих ознак творення усного тексту є особливість семантичної будови, а саме: найважливіше виноситься на початок речення, потім розміщуються елементи мовлення у порядку їхньої вагомості для співрозмовника; у процесі продукування писемного тексту пріоритетне розміщується в кінці речення. Писемне мовлення, за дослідженням О.Лурія, має повільніший темп по відношенню до усного. Тому висловлювання у писемній формі можна перечитати знову. Воно дозволяє не тільки свідомо контролювати своє власне мовлення, а й «робить писемне мовлення засобом уточнення мисленнєвого процесу» [24,с,114]. Тому писемна форма творення тексту має вагомий значення у розвитку мислення молодших школярів. Усна форма є історично первинною. Учні початкової школи спочатку оволодівають усною формою спілкування.

Писемна форма текстотворення є генетично вторинною, так як утворена на основі усної. Лише з розширенням знань про мовні одиниці учні знайомляться з різноманітними типами та стилями мовлення, вчать їх будувати їх відповідно до законів мови.

Отже, у формуванні умінь створювати усні і письмові тексти в здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова треба враховувати наступне: створення усного тексту завжди мотивоване ситуацією спілкування і може відбуватися в офіційних і неофіційних умовах; у створенні письмового тексту ситуація не завжди буває відома і розрахована на використання в офіційних умовах; під час продукування усної форми висловлювання наявні адресант та адресат, у писемному мовленні вони відсутні, лише можемо уявити, тому зворотний зв'язок відсутній; у процесі усного творення тексту можна спиратися на позамовний контекст, використовувати екстралінгвістичні засоби; усне творення тексту не підготовлене заздалегідь, а письмове можна добре продумати; в усному висловлюванні вся головна інформація зазначається на початку речення, а в письмовому висловлюванні пріоритетна інформація розміщується в кінці.

1.3 Лінгвістичні основи формування текстотворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення дієслова

У нашому дослідженні дієслово розглядається, як клас слів, що виражають дії, процеси та стани і виступають ядром простого речення, мають високу валентність, найбільший набір морфологічних категорій і виконують у реченні роль головного члена речення – присудка. Всі семантичні, морфологічні та синтаксичні ознаки дієслова проявляються у дієвідмінюваних формах. Основним значенням для дієслова є вираження активної ознаки. Категорія часу є однією з головних дієслівних граматичних категорій і разом із способовою категорією передає предикативність речення. Категорія часу вивчається в початкових класах і

активно використовується в експериментальному дослідженні під час розгляду видів вправ щодо формування у здобувачів початкової освіти граматики-стилістичних, а також структурних вмінь у ході вивчення форм дієслова. Категорія часу відноситься до граматичних категорій словозміни, має свої морфологічні показники – особові закінчення і форми словозміни. Значення теперішнього часу передають відповідні закінчення особової парадигми: пише, пишеш, пишу.

Дієслова минулого часу позначають дію, процеси та стани, що відбувалися або відбулися до моменту мовлення (писав, написала). Минулий час демонструється у формах недоконаного або доконаного виду. Ці форми утворюються за допомогою основи інфінітива та суфіксів, уживання котрих залежить від родової ознаки, а також фонемного кінця основи.

Майбутній час виражає дію, процеси та стан, які відбуваються після моменту мовлення. Він уживається у видових формах недоконаного та доконаного видів. Майбутній час доконаного виду дотичний до ситуацій мовлення. Наприклад: Я зараз зроблю. Форми майбутнього часу доконаного виду мають спільні закінчення з формами теперішнього часу, пор.: пиш-у – напиш –у, бач-иш – побач-иш.

Важливим для нашого дослідження є граматичні категорії особи, числа та роду дієслова. Вони співвідносяться до відповідних категорій іменника в якості підмета. Зміст зазначеної категорії особи являє собою предмет чи особа, що здійснюють дію чи знаходяться у стані, виразниками котрого виступає дієслово. Так, займенник я вказує на суб'єкта повідомлення, ти – визначає адресата повідомлення, він, вона, воно вказує на об'єкт повідомлення, який участі в розмові не бере. Наприклад: я співаю (заспіваю), ти співаєш (заспіваєш), він, вона, воно... співає (заспіває). Особові ознаки дієслів найчіткіше простежуються в закінченнях теперішнього та майбутнього часу. З категорією особи дотична категорія числа. Форми 1, 2, а також 3 особи однини протилежні 1, 2 та 3 особі

множини. Категорії числа дієслів значно впливають на формування текстотворчих вмінь дітей молодшого шкільного віку та мають невластивий дієслівний характер. Вони спричинені іменниковою категорією числа дієслова у ході формування підметово-присудкової основи розповідного речення. В особових формах множини та однини дієслова, відповідно до іменника у формі множини або однини, певний предмет або певна особа зіставляється кількості.

На формування змісту завдань і вправ впливає розуміння інфінітиву як форми дієслова. Він як і дієслово має значення стану, процесу та дії. Окремі дослідники наголошують, що «інфінітив – це найбільш загальне вираження дії»[6,с.68]. В.Русанівський вважає інфінітив виразником загальнодієслівної граматичної категорії перехідності/неперехідності.

Слідом за Н. Сіранчук, виокремлюємо чотири рівні градаційності роботи над дієсловом під час вивчення української мови. Вправи першого рівня градаційності мають на меті навчити учнів орієнтуватися в умовах спілкування, розуміти й усвідомлювати тему й основну думку висловлювання, уміти добирати матеріал і систематизувати його для побудови тексту. Вправи другого градаційного рівня знайомлять учнів із аналізом мовленнєвого матеріалу, відповідної лексики, потрібної для розкриття задуму, послідовністю розташування мікротем, правильним уживанням і осмисленням лексичних засобів зв'язку між частинами тексту, виділенням значимих слів для висловлення думки за допомогою граматично-інтонаційних засобів. Вправи третього рівня спрямовані на добір мовних засобів для вираження думки, добір синонімів, антонімів, омонімів, використання усної народної творчості (прислів'їв, приказок, фразеологізмів), дієслів із переносним значенням під час творення текстів різних типів мовлення. Вправи четвертого рівня градаційності розраховані на усвідомлення учнями єдності форми, значення, функції дієслівних одиниць у мовленні; проведення роботи над культурою мовлення, виконання різних видів творчих завдань.

Таким чином, формування текстотворчих умінь у здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова необхідно здійснювати за такими напрямками: інформаційно-змістовим, граматико-стилістичним, структурно-композиційним, певедінково-рефлексійним, поєднуючи роботу із засвоєнням норм літературної мови (орфоепічна, орфографічна і граматична правильність); активізацією словника учнів різними формами дієслова; формуванням умінь користуватися дієсловами в усному (мовленнєвий етикет) і писемному створенні висловлювань.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА
РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ
ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ В ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

**2.1 Сучасний стан сформованості текстотворчих умінь в здобувачів
початкової освіти у процесі вивчення дієслова**

Першочерговим завданням педагога є підготовка молодшого школяра, який набуває необхідних програмою компетенцій, застосовує їх у повсякденній життєдіяльності, формування потенціалу свідомого українця на основі опанування норм української літературної мови. Вагомою особливістю освітнього процесу є формування компетентностей у здобувачів початкової ланки освіти, які сприяють формуванню сприйняттю світу та набуття вмінь чітко й логічної думки під час оволодіння базовими етапами процесу продукування тексту.

Для визначення стану сформованості в молодших школярів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова під час шкільного навчання ми проаналізували чинні законодавчі документи: Державного стандарту початкової освіти, Закон України «Про освіту» та типові освітніх програми для початкової школи.

У Законі України «Про освіту» визначено, що «мета загальної середньої освіти – гармонійний розвиток, виховання та соціалізація особи, яка спроможна взаємодіяти з суспільством та природою, має бажання самовдосконалюватись і здобувати освіту впродовж життя, готова до самореалізації, трудової діяльності, громадянської активності, відповідальності» [16, с. 11].

Згідно з типовою освітньою програмою для початкової школи мовної освіти виділено такі змістові лінії: «Читаємо», «Досліджуємо медіа», «Взаємодіємо усно», «Театралізуємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо мовлення». Підготовче формування зазначених умінь у

дітей молодшого шкільного віку під час вивчення дієслова відповідає змістовій лінії «Взаємодіємо усно», котра має на меті формування інформаційно-змістових вмінь, а саме: вміння сприймати усну інформацію та адекватно реагувати на неї в процесі спілкування, монологічне мовлення з певною метою, виділення привабливої інформації, висловлення доречної думки з почутого, продукування власних ідей та поглядів до предмета дискусії; структурно-композиційних: переказування змісту усного висловлювання згідно з метою, сприймання структурних частин тексту на основі таблиць, лепбуків, опорних схем, виокремлення головних слів і фраз у висловлюванні.

Відповідно до вимог сучасних законодавчих документів перспективу дослідження вбачаємо в розробці методики формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова, яка завбачує упровадження системи вправ на уроках української мови, що сприятиме активізації застосування дітьми молодшого шкільного віку дієслів у відповідності з метою висловлювань.

Подальше завдання констатувального етапу роботи визначається здійсненням аналізу навчальних підручників для розкриття вправ, котрі спрямовані на підвищення рівня сформованості текстотворчих умінь в учнів початкової школи у ході вивчення дієслова. Представимо перелік навчальних підручників та аналіз відповідно до чисельності вправ, спрямованих на удосконалення вмінь і навичок застосовувати дієслова у ході текстотворення на уроках української мови у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Перелік навчальних підручників та аналіз відповідно до
чисельності вправ, спрямованих на удосконалення вмінь і навичок
застосовувати дієслова у ході текстотворення на уроках української
мови**

№	Назва підручника, автор і, рік видання	Всього вправ	Формування інформаційно-змістових умінь	Формування граматики-стилістичних	Формування структурно-композиційних умінь	Формування умінь редагувати текст
			Кількість вправ			
1.	Українська мова 2 клас. М.Вашуленко, С.Дубовик 2019.	431	-	19	9	5
2.	Українська мова 3 клас. М.Вашуленко, О.Мельничайко, Н.Васильківська. 2020.	472	12	35	23	14
3.	Українська мова 4 клас. М.Вашуленко, С.Дубовик, О.Мельничайко. 2021.	380	20	40	22	26

Аналіз дидактичних вправ підручників, відповідно до текстотворчого напрямку, уможливив виокремлення вправ на виокремлення дієслів з прямим або переносним значенням; підбір до дієслів синонімів; виокремлення у тексті дієслів, антонімів; обґрунтування фразеологізмів. У таблиці 2.2. представляємо відсоткове відношення визначених мовно-мовленнєвих вправ.

Таблиця 2.2

**Аналіз вправ підручників М.Вашуленко, Н. Васильківська,
С.Дубовик, О. Мельничайко з української мови, які сприяють
формуванню текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у
процесі вивчення дієслова (відсоткове відношення до загальної
чисельності вправ за темою «Дієслово»)**

№	Показники сформованості досліджуваних умінь	2 клас	3 клас	4 клас
1.	Інформаційно-змістовий	2,9%	9,6%	10,5%
2.	Структурний	2,5%	5,4%	10,1%
4.	Граматико-стилістичний	1,7%	6,3%	7,4%
5.	Рефлексійний	0,8%	2,7%	4,3%

Спостереження за освітньою діяльністю здобувачів початкової освіти на уроках української мови виявили недостатній рівень застосування вправ, що сприяють формуванню текстотворчих умінь у ході вивчення дієслова. У результаті аналізу навчальних підручників визначено, що вивчення дієслова методично не погоджується із застосуванням його у текстотворчій освітній діяльності. Лише 13% учителів початкової школи застосовують граматико-стилістичні та структурні вправи. Процесу активізації знань дітей молодшого шкільного віку про текст та стилістичні особливості, формуванню вмінь застосовувати дієслова у текстах, відображанню логічного перебігу подій відводиться незначна кількість уваги. Необхідно підвищити чисельність вправ рефлексійного напрямку, наприклад, написання есе, продукування інструкцій або побажань.

На етапі констатувального експерименту дослідження було здійснено анкетування вчителів початкової школи (в анкетуванні брало участь 23 педагога) для виявлення рівня формування текстотворчих умінь

в здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова. Анкетування передбачало отримання конкретної інформації про респондентів: клас, досвід вчителя (додаток А).

Для нашої дослідної роботи важливим було з'ясувати:

1. Рівень сформованості інформаційно-змістових, структурних, граматики-стилістичних та рефлексійних вмінь молодших школярів.

2. Виокремити труднощі, з якими стикаються педагоги у процесі формування текстотворчих умінь у здобувачів початкової освіти на матеріалах опанування дієслова.

Проаналізувавши відповіді вчителів початкової школи, було констатовано, що 61% опитаних вказали на не достатній рівень вміння дітей молодшого шкільного віку чітко та виразно висловлювати свої ідеї та думки, відповідно до граматичних норм української мови, 27% вчителів вважають, що діти 3-4 класів не у достатній мірі орієнтуються в умовах комунікації, чітко розуміють тему й головну ідею висловлювання. І тільки 14% респондентів зазначили, що діти молодшого шкільного віку логічно і послідовно опановують вміннями поетапного продукування діалогу.

Опитування вчителів початкової школи підтвердило значимість застосування результативної технології створення розповідей, описів, есе, яка сприяє самостійному збагаченню лексичного запасу молодшого школяра дієслівними формами.

Результати опитування вчителів початкової школи переконують у наявності труднощів у формуванні текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти під час опанування знаннями про дієслово.

Мета констатувального етапу нашого дослідження - з'ясувати рівні сформованості досліджуваних умінь в здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова. Одним із пріоритетних завдань зазначеного етапу експерименту було виявлення окреслених рівнів.

Перевірка сформованості писемного та усного текстотворення відбувалась засобом контрольних завдань. Контрольні завдання

розділялись на 2 блоки. Завдання для перевірки усного продукування текстів та завдання, що мають на меті виявити рівень писемного текстотворення. Контрольні завдання, щодо перевірки сформованості усного продукування тексту мали виявити такі уміння: конструювати діалоги на певну тему, застосовувати кліше мовленнєвого етикету, додержуватись правил культури спілкування та норм української літературної мови. У 3-4-х класах школярам було запропоновано створити діалоги за описаною педагогом ситуацією, застосуванням дієслів, наприклад: «Уявіть, що ви завітали до бібліотеки. Там дуже багато книг різних жанрів. Що дуло б вам цікаво дізнатись у бібліотекаря або що б ви попрохали. Один учень буде відвідувачем бібліотеки, а другий – бібліотекарем». Одиниця контролю - діалог, створений двома мовцями. Обсяг діалогу приблизно визначено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяг діалогу молодших школярів

Клас	Кількість фраз на учасника діалогу окрім формул початку та завершення бесіди
3	5-6
4	7-8

Вміння організувати діалогічне мовлення оцінювалось за критеріями у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Критерії уміння вести діалог учнями початкової школи

Клас	Рівень	Бал	Опис діалогів
3-4	Початковий	1-3	Школяр будує діалог, але присутні тривалі паузи; дослухається окремих фраз іншого мовця, перебиває його; епізодично використовує слова ввічливості; робить більше 3 помилок; будує діалог з однієї або двох реплік.
3-4	Середній	4-6	Дитина досить жваво включається у діалог, але робить незначні паузи у доборі потрібних слів; деякі фрази іншого мовця залишає без відповіді; інколи забуває про норми ввічливості у бесіді; допускає до 3 помилок у бесіді; будує діалог з двох чи трьох реплік.
3-4	Достатній	7-9	Учень досить швидко реагує на хід діалогу, швидко використовує доручні слова, вживає їх у коректних граматичних формах; показує потрібний рівень культури спілкування; допускає одну або дві помилки, які самостійно виправляє; діалог будує із необхідної кількості фраз для цієї вікової групи.

3-4	Високий	10-12	Учень досить швидко реагує на хід діалогу, володіє високим рівнем культури спілкування, вміє уважно слухати іншого мовця; виражає свою точку зору з приводу теми бесіди. Обсяг відповідає нормам.
-----	---------	-------	---

До завдань, що спрямовані на перевірку сформованості усного творення тексту ми виділили написання переказу, котре починається з третього класу. Рівень зазначених умінь перевіряється індивідуально: молодшим школярам пропонують завдання, на зразок зробити детальний переказ тексту, стислий чи вибіркового; самостійно продукувати висловлювання на вибрану тему. Також перевірка здійснювалась фронтально: письмово переказати текст, який прочитав вчитель початкової школи. Результативною була перевірка вмінь: переказ розповіді та опису, прочитаного або прослуханого самостійно; створити висловлювання на певну тему; висловлювати думку послідовно; доречно використовувати граматико-стилістичні вміння. Матеріалами для письмового та усного переказування були розповіді, інструкції, описи та есе. Обсяг тексту переказу визначався відповідно до таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Обсяг тексту для переказу

Клас	Кількість слів	
	Усний переказ	Письмовий переказ
3	70– 74	І семестр –60-63 ІІ семестр –70-74
4	80– 92	І семестр –80-83 ІІ семестр –92-100

Письмові перекази учні 3 класу виконували за складеним планом, а у четвертому класі план переказу вони складали самостійно. У 3 класі застосовувались завдання спрямовані на створення текстів за зображенням, опорними словами; вправи опису елементарних явищ, предметів за відповідним зразком або планом; побудова есе за визначеним початком та опорними словами та фразами. Об'єм усних текстів для учнів третього класу складає 5-6 речень. У 4 класі здобувачі освіти складали есе за опорними фразами та словами і відповідно до аналогії наведеного зразка, за певними епізодами відео фрагментів; продукували порівняльні описи художнього та наукового характеру за опорними словами та виразами. Обсяг – 7-9 речень.

У оцінюванні усного текстотворення суттєвою була якість мовного оформлення. За есе та інструкцію учні здобували одну оцінку, яка була середнім показником балів за сутність і мовне оформлення виконаної роботи. Вміння дітей молодшого шкільного віку будувати висловлювання було оцінено за критеріями, які представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Критерії вміння дітей молодшого шкільного віку будувати
висловлювання**

Клас	Рівень	Бал	Характеристика
3-4	Початковий	1-3	У письмовому текстотворенні відображено фрагменти тексту, що не формують у сукупності текст; школярі допускають до 11 помилок.
3-4	Середній	4-6	Учень створює текст, котрий характеризується деякою зв'язністю, але змістове наповнення не значне; у роботі наявні відступи від основної теми, недостатньо розкрито провідну думку,

			є помилки в структурі тексту; допускає до 8 помилок.
3-4	Достатній	7-9	Досить жваво будує текст, розкриває його провідну ідею і основний зміст; присутні всі структурні компоненти тексту, але допускає до 5 помилок.
3-4	Високий	10-12	Дитина вправно формулює текст, зміст якого відповідає заголовку та темі; розкриває провідну ідею, присутні усі компоненти тексту; твір пише за планом; складові компоненти виділяє абзацами; граматично правильно будує висловлювання; присутній логічний зв'язок тексту; дієслова використовує доречно; допускає до 2 помилок у будові речень; відсутність орфографічних, пунктуаційних помилок.

Для визначення якісного та кількісного складу показників формування зазначених умінь у 3-4 класах було виконано аналіз учнівських текстів. На уроках української мови молодші школярі склали тексти на пропоновані теми у різних стилях. Зазначимо, що діти 3-4 класів, котрі систематично розширювали свій лексичний запас дієсловами, не мали труднощів в оформленні власних думок та висловлювань в письмовій або усній формі.

Представимо варіанти контрольних тестів щодо перевірки сформованості досліджуваних умінь у здобувачів початкової освіти у Додатку Б.

Аналіз контрольних завдань сприяв визначенню рівня сформованості текстотворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення дієслова, підтвердив, що не всі здобувачі початкової освіти вміють додержуватись теми й головної ідеї висловлювання; наявне порушення логіки та послідовності тексту; не завжди спостерігається структурний зв'язок речень; учні не використовували у мовленні дієслова-синоніми та дієслова-антоніми у ході створення власних текстів; допускали помилки граматичного та стилістичного характеру. 73% дітей молодшого шкільного віку вміють диференціювати дієслова з тексту та доречно формулюють питання до визначених дієслів; але тільки 27% робили коректний морфологічний розбір дієслова; 47% здобувачів початкової освіти вміють обирати пряме або переносне значення відповідно до дієслова; 36% правильно виконали завдання на утворення синонімічного ряду дієслів та підбір антонімів до певного тексту і тільки 16% дітей 3-4 класів показали високий рівень опанування вмінням добирати дієслова та послідовно, логічно використовувати їх у власних текстах згідно з темою та метою.

Перевірка учнівських описів, розповідей, інструкцій та есе, дає можливість констатувати, що здобувачі початкової освіти не можуть доречно використовувати дієслова у своєму власному мовленні: тексти художнього стилю мали найбільшу чисельність дієслів описового характеру – 59%. Молодші школярі доречно використовували дієслова для опису природних об'єктів та явищ природи; застосовували синоніми дієслів. Учні мали труднощі у застосуванні дієслів під час опису дій та процесів у тексті наукового характеру – 33%. Лише 11% здобувачів початкової освіти коректно склали власні тексти міркування публіцистичного спрямування на обрані теми, що засвідчує недостатній рівень обізнаності дітей початкової школи щодо уживання дієслів під час складання інструкцій. Результати одержаних відсоткових результатів наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Середні показники сформованості текстотворчих умінь в
школярів 3-4 класів у процесі вивчення дієслова (%)**

№	Показники	Розпові дь	Опис	Міркування	
				Есе	Інструкці я
<i>Інформаційно-змістовий показник:</i>					
1.	Недотримання до основної ідеї тексту	73%	43%	81%	83%
<i>Структурний показник:</i>					
2.	Неправильна логічна структура текстів (відсутність вступу, кінцівки; не коректно визначено послідовність частин тексту)	37%	26%	41%	57%
3.	Не коректні зв'язки між структурними елементами тексту	68%	7%	64%	87%
<i>Граматико-стилістичний показник:</i>					
4.	Застосування дієслів Переносного значення	45%	27%	36%	17%
5.	Застосування дієслів- Синонімів та антонімів	56%	33%	27%	29%
6.	Застосування засобів виразності мовлення (епітети, метафора, порівняння)	65%	48%	34%	31%
7.	Кількість речень у тексті	23%	57%	33%	16%
8.	Використання складних речень або простих ускладнених	22%	37%	64%	21%

9.	Граматичні помилки	77%	55%	47%	61%
<i>Рефлексійний показник:</i>					
10.	Відновлення Деформованого тексту	76%	61%	83%	52%
11.	Редагування власного висловлювання, самоаналіз, Самовдосконалення	64%	51%	41%	66%

Аналіз контрольних завдань показує низький рівень інформаційно-змістових, структурних, граматико-стилістичних та рефлексійних умінь. Це викликало необхідність у розробленні вправ для формування текстотворчих умінь дітей молодшого шкільного віку у ході вивчення дієслова.

2.2. Реалізація методики формування текстотворчих умінь молодших школярів у процесі вивчення дієслова

Зміст мотиваційного етапу формувального експерименту полягав у окресленні мотивації продукування висловлювання та здатності отримати вміння, потрібних для створення писемного та усного текстотворення. Основне завдання цього етапу – покращення рівня знань школярів 3-4 класів про дієслово, які потрібні для висловлення власних думок, ідей, а також опису предметів, явищ, процесів. Значну увагу відведено вправам, які дотичні до виявлення дієслів у текстах-зразках, вживання антонімів та синонімів дієслів, застосування багатозначності дієслів, виконувалась робота з підвищення рівня знань дітей молодшого шкільного віку про переносне значення дієслова, використання фразеологізмів, приказок у продукуванні есе.

Подальший етап експериментального дослідження – діяльнісний, котрий потребував не лише реалізації здобутих знань про дієслово, а й застосування цієї одиниці мови в реченнях доречних до певного

висловлювання, усвідомлення значимості зв'язку речень, вибір дієслівного матеріалу, який сприятиме вираженню головної ідеї тексту.

Аналіз інформаційно-змістового, структурного та граматико-стилістичного показників сформованості текстотворчих умінь показав, що на уроках української мови використовується недостатня кількість вправ щодо речення як синтаксичної складової мікротеми твору.

Тому, доречним та необхідним було виконання вправ спрямованих на орфографічну, граматичну та орфоепічну роботу над дієсловом у тексті. Вагомим для формування текстотворчих умінь на цьому етапі було застосування медіапрезентацій та медіатекстів, що сприяло можливості відчувати зміст тексту за допомогою зовнішньої виразності, візуальному контакту молодшого школяра із побаченим або прослуханим.

Третій етап – творчий – мав на меті формування інформаційно-змістових, структурних, граматико-стилістичних та рефлексійних умінь, котрі організовано у процесі створення здобувачами початкової освіти міркувань, інструкцій, есе. Зазначений етап передбачав опанування текстотворчих умінь в учнів початкової школи та використання дієслів у своїх висловлюваннях, цьому сприяло застосування інтерактивних технологій «Метод проектів», «Театральна гра» тощо.

Контрольні та експериментальні класи вибрано за одержаними даними констатувального зрізу (здобувачі початкової освіти мали приблизно однаковий рівень сформованості досліджуваних умінь). У контрольному класах освітній процес був організований за освітніми програмами, передбаченими Державним стандартом України для початкової школи; в експериментальному класах – використовувались розроблені вправи, що націлені на процес вивчення дієслова.

У відповідності до завдань дослідження було розроблено види вправ та завдань, зміст котрих включав матеріал, що сприяв формуванню інформаційно-змістових, структурних, граматико-стилістичних та рефлексійних умінь молодших школярів.

Вагоме значення на мотиваційному етапі відводилось удосконаленню знань здобувачів початкової освіти про словотвір дієслова, дієслова-синоніми, дієслово як самостійну частину мови, дієслова-антоніми. Розроблені вправи та завдання орієнтовані на групову діяльність з використанням інтерактивних методів.

Під час проведення дослідження визначено освітню вагомість та результативність застосування лепбуків, що сприяло ефективній систематизації здобутих знань молодших школярів за розділами «Текст», «Слово», «Дієслово» та «Речення».

Презентуємо варіанти експериментальних завдань щодо формування текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова у Додатку В.

На підготовчому використано вправи та завдання словниково-логічного, граматико-стилістичного та рефлексійного спрямування.

Словниково-логічні завдання та вправи направлені на розвиток логічного мислення здобувачів початкової освіти, орієнтування у мовленнєвій ситуації, аналіз та порівняння, а також узагальнення. До зазначеного виду належать завдання та вправи, що сприяють розвитку вмінь виокремлювати дієслово у творі різного стилю, роботі щодо словотвору дієслів.

Продукуючи з здобувачами початкової освіти діалогічне спілкування, учитель початкових класів використовував завдання та вправи, спрямовані на розвиток орієнтування в комунікації. Це вміння було вагомим компонентом удосконалення змістових умінь як одного з елементів формування текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти.

Значне місце на уроках української мови відводилося завданням та вправам на характеристику та опис предметів, текстотворчим завданням на базі своїх спостережень. Головна увага молодших школярів під час виконання цих завдань спрямована на синонімічно-антонімічну, орфоепічну, словотворчу, орфонімічну діяльності.

Під час уроків у третіх, четвертих класах з української мови школярі узагальнювали здобуті знання щодо спорідненої частини дієслова префіксів, утворення нових дієслова. Цілеспрямована освітня діяльність з формування усного й писемного текстотворення за допомогою дієслова потребувала виконання певних завдань та вправ, дотичних до словотворчої роботи, надання нових знань з процесу утворення від дієслів префіксальним префіксально-суфіксальним, а також суфіксальним способами.

Діти молодшого шкільного віку знайомились з префіксальним способом творення дієслів, де до твірного слова додають префікс, який змінює лексичне значення слова, що підвищує рівень писемного та усного мовлення здобувачів початкової освіти.

Граматики-стилістичні завдання та вправи зорієнтовані на опанування знаннями про дієслово, як частини мови; розвиток вмінь взаємодіяти з фразеологізмами, дієсловами-синонімами або дієсловами-антонімами. під час формування досліджуваних вмінь учнів початкових класів пріоритетною була робота з визначення дієслів-синонімів, які висловлюють дії явищ та предметів, є близькі за значенням, але різні за звучанням.

Дієвими під час впровадження розроблених завдань та вправ були вправи, що розвивали вміння використовувати у власному мовленні фразеологізмів. Ці завдання мали на меті відтворення фразеологізму та виокремлення у ньому дієслова, тлумачення фразеологізму із використанням дієслова синоніму.

Діяльнісний етап мав на меті визначити дієслова як самостійної частини мови, освітню роботу над явищем синонімії, а також антонімії, діяльність учнів щодо переносного значення дієслів, їх граматичний розбір. Отримані результати проміжних зрізів констатує підвищення рівня сформованості текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова по завершенню першого етапу нашого дослідження.

Діти молодшого шкільного віку мали певні труднощі у коректному слововживанні дієслів, не додержувались цілісності висловлювань, некоректно застосовували фразеологізми у власному мовленні.

Розроблені вправи та завдання сприяли формуванню текстотворчих умінь в учнів початкової школи під час вивчення дієслова за допомогою підбору матеріалів для писемного чи усного текстотворення; розвитку вміння правильно виконувати граматичний розбір дієслів як частини мови; виявлення послідовності організації тем висловлювання.

Правильне розуміння багатозначності дієслів дало змогу дітям молодшого шкільного віку застосовувати багатство рідної мови, варіативність опису дій певного процесу за допомогою різних дієслівних форм.

Наприклад.

1. До зазначених іменників навести потрібні дієслова.

Олівець (що робить?) –

Пес (що робить?) –

Літак (що робить?) –

Комар (що робить?) –

Дощ (що робить?) –

Вогонь (що робить?) –

Тато (що робить?) –

Хлопчик (що робить?) –

Дзвоник (що робить?) –

2. Створи опис природи за допомогою визначених словосполучень та фраз.

Головною умовою формування текстотворчих умінь - це змістова цілісність тексту, застосування морфологічного розбору дієслова, адже цей розбір активізував знання молодших школярів про дієслово, визначав спільні та відмінні риси, узагальнив позитивний вплив на мовлення учнів.

Під час формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова вагоме значення приділялось роботі з вживання прямого і переносного значення дієслів, де домінантну увагу приділено використанню прислів'їв і приказок.

Мета творчого етапу - формування текстотворчих умінь дітей молодшого шкільного віку під час вивчення дієслова за допомогою виконання інформаційно-змістових, структурних, граматико-стилістичних та рефлексійних вправ, котрі сприяли підвищенню рівня вмінь застосовувати дієсловами у творенні міркувань, есе або інструкцій, розвитку комунікативної компетентність молодших школярів.

Формувальний етап нашого дослідження організований таким чином, що здобувачі початкової освіти на кожному етапі учні у самостійній діяльності збільшували власні текстотворчі уміння.

На творчому етапі нашого дослідження застосовано завдання та вправи, що мали на меті формування текстотворчих умінь в учнів початкової школи під час вивчення дієслова. Детальні описи явищ та подій, які присутні у тексті, доречно підкріпити зображеннями, відео та аудіо супроводом та ін.

Завдання 1. Перегляд зображень.

- Чим займається педагог? (На екрані здобувачі початкової освіти розглядали зображення діяльності вчителя та дітей під час уроку. Більшість дітей молодшого шкільного віку ментально зорієнтувалась у запропонованій освітній ситуації та чітко сформулювали відповіді на питання, однак окремі діти мали певні труднощі з формулюванням своєї думки.

- Що роблять молодші школярі?

- Розкрийте зміст прислів'я «Маленька праця краща за велике безділля».

- Запропонуйте висловлювання за змістом запропонованого прислів'я.

- Згадай структурні компоненти тексту: зачин, основна частина, кінцівка.

- Виконай граматичний розбір дієслова власного висловлювання на вибір.

Ця освітня діяльність була ефективною для самовдосконалення мовлення учнів початкових класів, розширення словникового запасу слів, використання дієслів під час створення розповідей, описів та міркувань. Робота щодо формування текстотворчих умінь спрямована на активізацію знань здобувачів початкової освіти, одержані на уроках природознавства, трудового навчання (написання інструкцій), читання та ін..

Результативним для формування текстотворчих умінь було використання аналізу текстів, де особлива увага виділялась стильовій специфіці окремого висловлювання, частотазастосування дієслів у кожному із написаних творів.

За нашим переконанням, аналізування текстів на цьому етапі було актуальним та вагомим, адже здобувачі початкової освіти прислухались до мовлення іншого мовця, що сприяло виключення помилок у своєму висловлюванні.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Для перевірки результативності розроблених завдань та вправ з формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова здійснено підсумковий зріз результатів. Дітям молодшого шкільного віку контрольного (КК) та експериментального (ЕК) класів запропоновані вправи та завдання, що сприяли виявленню сформованості текстотворчих умінь за означеними показниками.

Учні експериментального та контрольного класів виконували завдання, схожі до завдань констатувального етапу нашого дослідження.

Кількісні показники сформованості текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти представлено в таблиці 2.8.

**Порівняльна характеристика рівнів сформованості
текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти за допомогою
вивчення дієслова**

№	Показники сформованості текстотворчих умінь	Зріз (к – констатувальний, ф – формувальний)	Експериментальний клас		Контрольний клас	
			3 клас	4 клас	3 клас	4 клас
Інформаційно-змістовий показник						
1.	Недотримання тексту до основної ідеї або висловлювання	К	1,3	0,9	1,3	0,6
		Ф				
Структурний показник						
2.	Не цілісна логіка висловлювання (відсутність вступу чи кінцівки; не коректне розташування компонентів)	К	0,7	0,4	1,2	1
		Ф	0,4	0,2	1,1	0,8
3.	Порушення взаємозв'язків в тексті (непотрібні повтори, неправильне вживання засобів зв'язку між компонентами тексту).	К	1,8	0,7	2,2	0,7
		Ф	1,1	0,3	2,2	0,8
Граматико-стилістичний показник						
4.	Застосування переносного значення дієслів	К	0,7	1,3	1,1	1,5
		Ф	1,7	1,8	1,2	1,4
5.	Застосування синонімів та антонімів	К	1,7	1,7	1,9	1,6
		Ф	2,5	2,6	1,8	1,4
6.	Застосування образних	К	1,3	1,1	0,8	1,1

	засобів, а також засобів виразності мовлення	Ф	1,5	1,3	1	1,3
7.	Кількість речень у створеному тексті	К	0,8	0,7	0,6	1
		Ф	1,4	1,3	1,1	1,2
8.	Наявність складних речень у тексті	К	0,4	1	0,9	0,8
		Ф	0,9	1,6	1,2	1,1
9.	Граматичні помилки	К	1,1	0,9	1,4	1,3
		Ф	0,6	0,5	1,5	1,3
Рефлексійний показник						
10.	Відновлення деформації текстів	К	0,5	0,3	0,4	0,2
		Ф	0,9	0,5	0,6	0,3
11.	Корегування свого висловлювання, самовдосконалення та самоаналіз тексту	К	0,7	0,3	0,4	0,4
		Ф	1,5	0,6	0,7	0,6

Порівняння отриманих результатів середніх показників сформованості текстотворчих умінь констатують, що здобувачі початкової освіти експериментального класу виявили якісні зміни формувальному етапі нашого дослідження. Представлені у таблиці 2.8 показники сформованості текстотворчих умінь в учнів початкових класів демонструють позитивну динаміку застосування розроблених вправ та завдань у 3-4-х класах.

Порівняльний аналіз рівнів формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти під час вивчення дієслова експериментальних та контрольних класів подано в таблицях 2.9 та 2.10.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості текстотворчих умінь дітей 3-х класів під час вивчення дієслова (контрольний зріз, %)

Клас	Зріз	Рівні			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Конт роль ний	Констат.	7	8	36	49
	Формув.	9	10	35	46
Експ ерим ентал ьний	Констат.	9	11	38	42
	Формув.	26	38	21	15

Таблиця 2.10

Рівні сформованості текстотворчих умінь дітей 4-х класів під час вивчення дієслова (контрольний зріз, %)

Клас	Зріз	Рівні			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Контро льний	Констат.	8	12	51	29
	Формув.	9	14	51	26
Експер имента льний	Констат.	7	16	48	29
	Формув.	23	31	35	11

Аналіз отриманих показників у відсотках, поданий у таблицях констатує, що в експериментальних класах здійснений відчутний перерозподіл у здобувачів початкової освіти щодо рівнів сформованості досліджуваних умінь під час опанування дієслова на контрольному та формувальному етапах нашого дослідження.

Контрольний зріз молодших школярів експериментальних класів засвідчує суттєве удосконалення граматичної, лексичної, структурно-композиційної сторін писемного та усного мовлення дітей, покращення рівня висловлювань власних думок та ідей.

Суттєвих змін у формуванні текстотворчих умінь дітей молодшого шкільного віку у процесі вивчення дієслова контрольних класів не виявлено.

Отже, виконане експериментальне дослідження підтвердило результативність використання розроблених вправ та завдань щодо формування текстотворчих умінь в здобувачів початкової освіти у процесі вивчення дієслова. Якісний аналіз констатує, що молодші школярі експериментальних класів опанували вміння створювати розповіді, описи, міркування з застосуванням дієслів у своєму мовленні, що підтверджує результати отриманих показників рівнів сформованості текстотворчих умінь.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової та методичної літератури з означеної проблеми дослідження дав можливість констатувати, що текстотворення є процесом безперервної взаємодії етапів: орієнтування в умовах комунікації, планування висловлювання думок, вибір потрібних мовних засобів, рефлексійна освітня діяльність молодших школярів.

Формування текстотворчих умінь під час вивчення дієслова є процесом опанування інформаційно-змістовими, структурними, граматико-стилістичними, а також рефлексійними вміннями на основі ознайомлення здобувачів початкової освіти з граматичними характеристиками дієслова як частини мови та формування здатності використовувати дієслова у власному мовленні.

За результатом вивчення діючих підручників української мови для здобувачів початкової освіти визначено, що переважна кількість завдань і вправ підручника, має комунікативне спрямування, допомагають школярам осмислити правила застосування самотійних та службових частин мови в писемному та усному мовленні. Алеу комплексі вправ та завдань, представлених у наявних підручниках відсутні завдання, що сприяють формуванню текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти.

Відповідно до вище зазначеного, виникає потреба у розробці завдань та вправ щодо формування зазначених умінь молодших школярів під час вивчення дієслова.

Експериментальне дослідження здійснювалось у три етапи: мотиваційний, діяльнісний та творчий етап.

На мотиваційному етапі було передбачено запровадження інформаційно-змістових, структурних, граматико-стилістичних та рефлексійних завдань та вправ відповідно до визначених дослідженням рівнів. Результатом цілеспрямованої освітньої діяльності на цьому етапі

було практичне опанування дітими молодшого шкільного віку елементарними системними зв'язками слів.

На подальшому етапі передбачено розвиток зв'язків між одиницями мови, робота на уроках з української мови спрямовувалась на детальне вивчення дієслова та його лексичних зв'язках.

Творчий етап нашого дослідження був направлений на удосконалення творчих мовленнєвих здібностей молодших школярів, формування умінь і навичок креативного характеру, опанування логічністю, виразністю, змістовністю, чистотою, точністю, доцільністю, багатством, правильністю мовлення.

Для виявлення рівнів сформованості текстотворчих умінь здобувачів початкової освіти у ході вивчення дієслова на зазначених етапах нашої дослідної роботи, а також для статистично правильного аналізу результатів представлений діагностувальний інструментарій: констатувальні та контрольні завдання, аналіз середніх результатів.

Контрольні вправи та завдання передбачали виявлення рівня сформованості текстотворчих умінь в учнів початкових класів за допомогою перевірки набутих знань про текст, дієслово, слово, сформованості вмінь за виділеними показниками.

Результати нашого дослідження підтвердили результативність розроблених вправ та завдань для формування текстотворчих умінь молодших школярів із застосуванням дієслівних форм. Порівняння отриманих результатів прикінцевого етапу дослідження, одержаних в експериментальних класах, а також отриманих результатів у контрольних класах демонструє позитивну динаміку у рівнях сформованості.

Перспективи дослідження вбачаємо у аналізі та науковому обґрунтуванні розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів початкової освіти під час вивчення самостійних частин мови на основі текстотворчого підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаян Ю.І. Рефлексивне оцінювання мотивації досягнення учнів початкової школи : дис... канд. психол. наук. Харків, 2005. 204 с.
2. Бабич Н.М. Основи культури мовлення. Київ : Освіта, 1991. 235 с.
3. Бадер В.І. Усне і писемне мовлення учнів початкової школи. Київ, 2002. 93 с.
4. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: аналіз використання. Компетентнісний підхід в освіт : Світовий досвід. Київ . 2003. 115 с. С. 47–52.
5. Богуш А.М., Гавриш Н.В., Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників. Харків, 2007. 315 с.
6. Божко О.Т. Визначення рівнів сформованості текстотвірних умінь учнів 5-9 класів. Науковий вісник Миколаївського університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб.н. пр.. Миколаїв. 2018. Вип. 4 (59). С. 67—71.
7. Варзацька Л.О. Мовлення на основі тексту. Харків: Радянська школа, 1988. 171 с.
8. Вашуленко М.С., Прищепя О.Ю. Навчальні програми для 1-4 класів навчальних закладів з навчанням українською мовою. Київ : Освіта, 2019. 61 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования. Москва. 1998. 418 с.
10. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої діяльності в дошкільному віці : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2005. 42 с.
11. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1999. 376 с.
12. Давыдов В.В., Эльконин Д.Б. Основные вопросы психологии детей младшего школьного возраста. Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии. Москва. 1989. С. 180—205.

13. Державний стандарт початкової загальної освіти. Початкова школа. Київ: Освіта, 2011. № 6. С. 3—17.
14. Эльконин Д.Б. Детская психология. Москва : Госуд. Учебно-педаг. издво Мин-ва просвещения,. 1961. 328 с.
15. Загальна психологія. Київ : А.П.Н., 2007. 227 с.
16. Закон України «Про освіту». Київ: Освіта, 2003. С. 11—36.
17. Зимняя И.А. Мыслительные процессы. Исследование речевого мышления в психолингвистике. Минск: Наука, 1987. 239 с.
18. Каніщенко А.П. Уроки зв'язного мовлення в початкових класах. Київ : Рута, 2004. 129 с.
19. Компаній О.В. Ефективні принципи текстотворення молодших школярів на уроках української мови. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон. 2016. Вип. LXVII. С. 85–91.
20. Костюк Г.С. Вікова психологія. Київ : Наука, 1979. 270с.
21. Куш Н.І. Текст как средство коммуникативных умений (в условиях стажировки учителей русского языка): автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Ленинград, 1987. 21 с.
22. Ладыженская Т.А., Сорокина Г.И. Речь и культура общения : Программа для начальной школы. Начальна школа, 1999. № 12. С. 21.
23. Леонтьев А.А. Внутренняя речь и процессы грамматического порождения высказывания. Вопросы порождения речи и обучения языку. Минск, 1969. С.56—69.
24. Лурия А.Р. Язык и сознание. Москва: Наука, 1977. 314 с.
25. Маркотенко Т.П. Збірник переказів для початкових класів. Київ : Освіта, 1999. 148 с.
26. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ : Освіта, 2019. 391 с.
27. Плугіна А.К. Реалізація компетентнісного підходу початкової школи. Наукові записки Рівненського гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2019. Вип. 17 (62). С. 5-9.

28. Програми для загальноосвітньої школи. 3-4 класи : Початкова школа, 2013. 298с.
29. Програми для середньої школи для 1-4 класів. Київ : Початкова школа, 2019. 437с.
30. Полевікова О.Б. Переваги навчання в умовах в умовах транснаціональної освіти. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали II міжн. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців*, (Рівне, 13-14 травня 2009 р. Рівне: РВВ РДГУ, 2009. С.70-71.
31. Полевікова О.Б. Формування мовної особистості учня засобами ігрових технологій у контексті Нової української школи Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 20-21 вересня 2018 р. Том II / За ред.А.М.Зубка, В.В.Примакової та ін. – Херсон: Айлант, 2018. – С. 20-23.
32. Савченко О.Я. Умови підвищення якості умінь і навичок молодших школярів. Початкова школа. Київ, 2001. № 13. С. 3—10.
33. Сугейко Л.Г. Інновації у підготовці мовної особистості вчителя початкової школи. Зб.наук. праць: Педнауки. Випуск 65. Херсон: ХДУ, 2014. 458 с., С.367 – 370.
34. Сугейко Л.Г. Інновації у мовній освіті молодших школярів. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ: ВП «Едельвейс», 2017. 175с., С. 57 – 61.
35. Сугейко Л.Г. Інноваційні форми роботи у лінгводидактичній підготовці студентіввишу . Кривий Ріг: КПДУ. 2019. С. 326 – 330
36. Типові освітні програми для закладів середньої освіти : 1-2 класи. Київ. 2019. 241 с.
37. Тітов І.В. Творча уява молодшого школяра : критерії, функції у освітній діяльності. Обдарована дитина, 2012. №13. С. 56-64.

38. Чепелюк Н.І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієсловами : дис. ... канд. пед. наук. Одеса : Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського.2001. 227 с.

39. Яворська С.В. Робота з орфографії у процесі вивчення будови слова.Донецьк : Либідь,2001.193с.

40. Якиманская И.Л. Развивающее обучение. Минск: Педагогика, 1986.146с.

41. ЯковлеваВ.И.Обогащениесловарногозапасаучащихся. Москва:Просвещение. 1997. 241с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні колеги, просимо допомоги у проведенні педагогічного експерименту щодо проблеми формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова. Відповіді на питання анкети будуть проаналізовані, а їхні результати подано в узагальненому вигляді.

Клас _____

Педагогічний стаж роботи в школі (початкові класи) _____

1. Чи всі учні вміють граматично правильно висловлювати свої думки, ставлення до окремого об'єкту чи предмета?
2. Що ви використовуєте, щоб подолати труднощі мовленнєвого розвитку учнів?
3. Які чинники впливають на ефективність мовленнєвого розвитку учнів?
4. Як ви розумієте поняття «текстотворення», «текстотворчі вміння»?
5. Чи всі учні вашого класу вміють складати твори на запропоновану Вам тему?
6. Який тип тексту найчастіше переважає на уроках розвитку мовлення? Чому?
7. Яке Ваше ставлення до твору-есе?
8. Як Ви вважаєте, чи варто навчати учнів складати тексти-інструкції? У чому полягає їхня мета?
9. Що таке «лепбук»? Чи використовуєте Ви лепбук на уроках української мови?
10. Чи, на вашу думку, запропонована система вправ є актуальною для формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів, в умовах чотирирічного навчання? Чому? Витак вважаєте?

Вдячні за співпрацю та отримані відповіді на анкету!

**Контрольні тести щодо перевірки сформованості
текстотворчих умінь вучнів початкових класів у процесі вивчення дієслова**

1. Виберіть рядок, у якому є всі дієслова:
А. ходжу, спотикається, золотавий, сіяти, проміння;
Б. пасіка, встелений, розложився, розмальовував, кинув;
В. просторікувати, спонукати, випромінюються, світить, зростає.
2. У якому рядку всі дієслова вжито у минулому часі?
А. завітчала, укрила, приморозив, вийшло;
Б. зацікавився, ледарює, умився, розмальовуватимеш;
В. сходить, посіяв, зачепив, знищив.
3. З'ясуйте, у якому рядку подано дієслова-антоніми?
А. зупинилась – отетеріла;
Б. заснув – прокинувся;
В. сідати – їхати.
4. Виберіть рядок, у якому всі дієслова багатозначні:
А. воювати, мріяти, продемонстрував, заснула;
Б. подував, встояти, рекламувати, озирніться;
В. дертися, засміялося, випромінює, мерехтить.
5. У якому рядку подані дієслова становлять синонімічний ряд?
А. скаржитися, жалітися, нарікати;
Б. говорити, розмовляти, лепетати;
В. бігти, плентатися, мчати.
6. Зазначте рядок, у якому подано фразеологізми:
А. повісити носа, йти похапцем, намилити шию;
Б. пекти раків, летіти як стріла, дерти носа;

В.намити шию, пасти задніх, задирати носа.

7. Випишіть рядок, у якому дієслово вжито у переносному значенні:

А. випромінювати добро, зосередитись на навчанні, ловити гав;

Б. зігріває серце, мерехтить сльоза, ллється пісня;

В. співає соловейко, сходиться сонце, розмовляємо з минулим.

8. Виберіть рядок, у якому дієслово буде вжито в переносному значенні зі
менником «волошка»

А. пахне;

Б. цвіте;

В. пишається.

9. У якому рядку правильно дібрано антонім до дієслова «поклала»

А. підняла;

Б. положила;

В. поставила.

10. Позначте речення, у якому дієслово найкраще виражає зміст

А. Мати сповивала немовля, а вона солодко спаловід теплих обіймів.

Б. Пишався син, пишалась мати, пишалось небо за селом.

В. Як же жарко просто сидіти і дивлячись у безодню мрій людських.

*Завдання для виявлення інформаційно-змістових
умінь в учнів початкових класів*

Вправа 1. Прочитай обидва тексти. Чим відрізняється перший варіант тексту від наступного?

***

... Влітку я допомагав бабусі в городі та дідусеві на пасіці. Коли я закінчував роботу вдома, то виходив на вулицю погуляти з друзями. Ми купалис

я в ставку, грали у футбол, збирали лікарські трави, але найбільше мені сподобалося ловити рибу. Біля оповитого вранішнім туманом ставка, своїм співом нас зустріли пташки. Прошелесті крилами журавель. Терпкий

аромат польових квітів лоскотав ніздрі. Ми зупинилися на березі і у зручному місці розклали свої нехитрі снасті. ...

***

...Влітку я ... бабусі в городі та дідусеві на пасіці. Коли я ... роботу вдома, то ... на вулицю погуляти з друзями. Ми ... в ставку, ... у футбол, ... лікарські трави, але найбільше мені ... рибу. Біля оповитого вранішнім туманом ставка, своїм співом нас ... пташки. ... крилами журавель. Терпкий аромат польових квітів ... ніздрі. Ми ... на березі і у зручному місці ... свої нехитрі снасті. ...

- Як називаються пропущені у другому тексті слова?

Вправи для перевірки структурних умінь вучнів

Вправа 2. Прочитай текст. Визнач зачин, основну частину, кінцівку.

ВЕСЕЛИНКА ТА ЇЇ МУРАШКА

Дівчинка Василинка завжди була така весела й усміхнена, що люди прозвали її Веселинкою.

Якось бігла Веселинка через майдан, коли бачить – якийсь малесенький вузлик із брудних ганчірок. І наче ворухиться. Підійшла Веселинка ближче, придивилася. А таки справді ворухиться! Здивовано розв'язала – і з ганчір'я вилізло смугасте кошеня. Але яке! Бруднюще, накривих тонких лапках, з олівка

– самі гострі вушка та зелені очі.

Веселинка обережно погладила кошеня по скуйовдженій спинці-драбинці. Воно тихо замуркотіло – на голосніше муркотіння, видно, сили немало. Дівчинці стало шкода бідолашку, отой узяла на руки. ...

За Л. Письменною

- Перекажи основну частину тексту від імені третьої особи (перехожого, друга Веселинки).
- Випиши дієслова, що описують дії дівчинки.
- Зміни кінцівку, використовуючи дієслова-антоніми.
- Із дієсловом «замуркотіло» склади речення.

*Вправи щодо з'ясування граматико-стилістичних
умінь в учнів початкових класів*

Вправа 3. Прочитай текст. До якого типу він відноситься? (Розповідь, опис чи міркування).

Тиха зоряна ніч. Серпик місяця високо підбився. Коли це враз земля відлісу загула, і щось важке-важке наближається до пасіки. Сунеміж вуликами, валить їх, давить квіти. Наче господар, оглядає, де кращий вулик, смачніший мед. І коли натрапив на такий, зараз лапу патлату туди – і ласує.

Марко Вовчок

- Запропонуй заголовок до тексту.
- Із іменника *квіти* утвори дієслова (*квіти* – *заквітчати*, *обквітчувати*, *переквітнути*, *відквітнути*).

Вправа 4. Прочитай текст. Підкресли дієслова. Зроби словотвірний аналіз виділених дієслів.

... Сашко йшов лісом. Раптом із куща ліщини вилетіла пташка. У кущі Сашко побачив гніздечко циглика. У ньому сиділо четверо пташенят. Хлопчик навіть неторкнувся гніздечка. Він швидко пішов геть від куща.

- З виділеними словами побудуй словотвірний ряд

Вправи щодо з'ясування рефлексійних умінь вучнів початкових класів

Завдання полягають у складанні невеликих творів-есе з використанням засвоєних дієслів, прислів'їв або приказок, фразеологічних звортів. Наприклад.

- Складитвір-розповідь на тему: «Вгостях у існі»;
- Завершитвір-есезаподаним початком на тему: «Зимова казка».

Сніг. Такий білий і пухнастий, немов легка ковдра, він гортав землю.

Кружляв, опускався з небес, піднімався з поривом вітру і знову падав тихо-тихо на землю. ....

**Приклади розроблених вправ та завдань щодо формування
текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі вивчення
дієслова**

Словниково-логічні вправи

Завдання 1

Прочитай текст. Придумай заголовок до нього.

Боже, як гарно буває літнього ранку, коли сходить сонце! Луки в блискують росяни микраплинами, наче дорогим самоцвітами. Пташки, що ховалися на ніч десь по очеретах, випурхують із своїх схованок. Легенькою пеленою здіймається туман над рікою. А гори і діяскравим сонячним промінням вкриваються по золотой блиском. Від світла тепло життєдайно го сонця розливаються чудові пахощі трав і квіток. У сені навкруги прокидається в ідну, набирає жвавості.

М. Коцюбинський

1. Випиши дієслова й розбери їх за будовою.
2. Добери синоніми, антоніми до вписаних дієслів.
3. Поясни написання виділених дієслів.

Завдання 2

1. Прочитай слова.

Співати – виспівати, переспівати, відспівати, заспівати, оспівувати.

Йти – вийти, перейти, прийти, зайти, відійти, дійти, обійти.

2. Виділи спільну частину дієслів.
3. Як називаються такі слова?

Завдання 3.

Для закріплення та систематизації знань про префіксальний спосіб словотворення, учням пропонувалися вправи на складання речень і використання дієслів з пр

ефіксом**під-**:

з- – зробити, зрадіти; **с-**—

спалити, сказати;

зі-—зігнутися, зірватися;

роз- – розпитати,

розказати; **над-**—

надкусив, надпив;

під- – підкинути,

підмостити; **від-**—

відпочити, відрізати;

до- – доробити, домалювати; **о-**—

огорнути, описати;

об-—обдивитися, обрізати;

при- – причепурити, прикрасити; **пере-**—

перейти, переказати;

за-—зайти, заробити

Завдання 4

1. Прочитай дієслова. Запиши їх.

Робити—.....

Казати—.....

Молоти—.....

Пекти—.....

2. Розберислова за будовою
3. Утвори нове дієслово, додаючи префікси **під-**, **пере-**.
4. Із одним з утворених дієслів, склади речення.

Завдання 5

1. Розберислова за будовою.
2. Утвори нове слово, додаючи суфікси **-я**, **-а**, **-і**, **-и**.

Тонкий—*тоншати*

Завдання 6

1. Утвори нове слово, додаючи і префікс і суфікс. Запиши. Розбери утворені дієслова за будовою:

- Висота*.....(*підвищувати*);
Корінь.....(*викорінювати*);
Фарби.....(*пофарбувати*);
Праця.....(*допрацюватися*).

2. Склади речення з одним з утворених дієслів.

Завдання 7

Опрацьовуючи проект на тему «Турбота про пташок» учні самостійно добирали мовний матеріал для висловлювання з різних джерел і складалийого за поданим вчителем планом:

1. Чивсіптахи взимку відлітають у вирій?
2. Як зробити годівницю?
3. Чому ми повинні дбати про пташокузимку?
4. Щороблять учні, допомагаючи птахам узимку?
5. Як називаються слова, що вказують на дії дтей? (*Відповіді учнів неоднозначні: частина класу стверджувала, що такі слова називаються «дієсловами», чим показували належний рівень володіння вміннями виділяти дієслово як частину мови у мовленні. Проте деякі учні не змогли розпізнати їх у мовленні.*)

Для чого потрібні дієслова у нашому мовленні? (*Вони допомагають вказати на дію предмета чи явища*)

Граматико-стилістичні вправи

Тлумачення дієслова за допомогою контексту

Завдання 8

Прочитай текст, придумай заголовок до нього.

Туристи (щороблять?) ... (вирушають) в путь вранці. Вони (щороблять?)

...*(простують)вперед.(Що роблять?)... (переходять) річку посередині. Звершини (що роблять?) ... (поглядають) ліворуч. На привалі (що роблять?)*

...*(обідають)щогодини.(Що роблять?)... (повертаються)назад,сповненівражень.*

1. Запиши, вставляючи дієслова, що підходять за змістом, користуючись довідкою: *поглядають, вирушають, повертаються, обідають, простують, переходять.*

2. Із дієсловом «*простують*» склади речення.

3. Добери до дієслова «*вирушають*» декілька синонімів.

Завдання 9. Прочитай вислови, заміни їх одним словом. Запиши.

Крутити хвостом – (хитрувати); Пекти раків – ... (червоніти);

Душі не чути – ... (закохатися); Показати очі – (вистромляти носа);

Прикусити язика – (замовкнути); Збитися з пуття –

(заплутатись); Сісти на голову – (знахабніти);

Чухати потилицю – (задумуватись).

Завдання 10. Прослухай текст про лісову мешканку. Зверни увагу на екран. Що вона робить?

Під час такої роботи учні з'ясували, які дії виконувала білочка. Спостерігаючи, робили висновок, що лісова мешканка виконувала наступні дії: *стрибала, носила, жила, міркувала, забирала, не спала.*

- Які словати підбрав(-ла) для того, щоб описати дії, які може виконувати тваринка? Підкресли їх. Дії когось вони відображають? (*Дії особи – білочки*).

- Постав доних запитання та поясняк схожого дієслова (*Усі слова називають дію особи і відповідають на питання що робить?*).

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Ткаченко Ганна Андріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

19.10.2021
(дата)

(підпис)

Ткаченко Г.А.
(ім'я, прізвище)

